

gecelelerinde masalların anlatıldığı, elde edilen tecrübelerin paylaşıldığı, ozanların “stran/klam” söyledikleri, önemli bölgesel sorunlara çareler arandığı, heyecanları çokça okşayan kahramanlık hikâyelerinin dikkatle anlatıldığı ve dinlendiği, aynı zamanda önemli ailevi kararların alındığı, üretimle ilgili planlamaların ve aşiretlerin birbirlerine karşı üstünlük sağlamak ya da intikam almak üzere karşı tarafın ekonomik kaynaklarına zarar vermek amacıyla yağma örgütlenmelerinin yapıldığı bu mekânlar sadece fizikî ihtiyaçları karşılayan bir alan olarak işlev görmemiştir.

İktisadî Yapı. Kürtler göçebe, yarı göçebe, köylü ve şehirli olmak üzere farklı hayat tarzlarına sahip olduklarından geçim biçimleri de birbirinden farklılaşabilmektedir. Göçebe ve yarı göçebe Kürtler’in en önemli geçim kaynağı küçükbaş hayvancılığıdır. Vergiler, cezalar, hediyeler hayvan olarak verilirken gerektiğinde kendileriyle birlikte süt ürünleri ve yünleri de nakde çevrilebilmektedir. Yarı göçebeler kısmen ve köylüler tamamen tarımla uğraşırken köylülerin de her zaman kendi ihtiyaçlarının temini için hayvanları bulunmuştur. Özellikle XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlılar’ın hem iskân politikaları hem de 1858’deki Arazi Kanunnâmesi sonrasında yerleşik hayat ve tarım Kürtler’in daha belirgin hayat tarzı haline gelmiştir. Ancak kanunnâme ile başlayan süreçte aşiret ekonomisinin dayandığı dayanışmacı ve cemaatçi özellikler yerini bireyselleşme eğilimine terketmiş ve birçok aşiret reisinin toprak ağası haline gelmesiyle aşiret içinde ekonomik tabakalaşmanın artmasına yol açmış, diğer aşiret üyelerinin çoğu ağanın kırıca-ortağı durumuna gelmiştir.

Sonuç olarak bugün geline nokta itibarıyla Kürtler yaşanan hızlı şehirleşme, ulusal/küresel yapıya entegrasyon ve bu süreçlerle birlikte şekillenen politik ve ideolojik eğilimler sebebiyle kültürel karakteristik özelliklerinin çoğunu ve çeşitliliğini kaybetmeye yüz tutmuştur. Giyim kuşam çok dar bir kırsal alanın dışında tamamen folklorik bir nitelik kazanmış; çok figürlü, çok detaylı halaylar yerini tekdüze ve basit ritimlerden oluşan bir oyuna bırakmış; lehçeler ya resmî dillerin etkisiyle giderek zayıflamış ya da seküler bir ortak dile doğru evrilmiş; geleneksel akrabalık ağları veya cinsiyet rolleri önceki baskın ve belirleyici özelliğini yitirmeye başlamış; sonuçta “Kürt olmak” bir “kimlik” bilincine indirgenmiştir. Ancak geleneksel ilişki ağları ve kültürel kodların yeni zamanlara

belli ölçüde kendini uyarlayarak yaşadığı da görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeref Han, *Şerefnâme: Kürt Tarihi* (trc. M. Emin Bozarslan [Arapça’dan Türkçe’ye]), İstanbul 1990, tür.yer.; B. Nikitin, *Kürtler: Sosyolojik ve Tarihi İnceleme* (trc. Hüseyin Demirhan – Cemal Süreya), İstanbul 1991; Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* (haz. Şevket Beysanoğlu), İstanbul 1992; P. Bourdieu, *Outline of a Theory of Practice* (trc. R. Nice), Cambridge 1995, s. 46; M. F. Millingen, *Kürtler Arasında Doğal Yaşam* (trc. Nuray Mestci), İstanbul 1998; F. Barth, *Kürdistan’da Toplumsal Örgütlenmenin İlkeleri* (trc. Serap Rûken Şengül – Hişyar Özsoy), İstanbul 2001; Lale Yalçın-Heckmann, *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri* (trc. Gülhan Erka-ya), İstanbul 2002, tür.yer.; T. F. Aristova, *Kürtlerin Maddî Kültürü* (trc. Arif Karabağ), İstanbul 2002; M. van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet* (trc. Banu Yalkut), İstanbul 2003; C. J. Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar* (trc. Serdar Şengül – Serap Rûken Şengül), İstanbul 2003, tür.yer.; V. Minorsky v.dğr., *Kürtler ve Kürdistan* (trc. Kamuran Fıratlı), İstanbul 2004; a.m.f., “Kürtler”, *İA*, VI, 1108-1114; W. R. Hay, *Kürdistan’da İki Yıl: 1918-1920* (trc. Fahriye Adsay), İstanbul 2005; Naci Kutlay, *Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik*, Ankara 2006; Selim Temo, *Kürt Şiiri Antolojisi*, İstanbul 2007; P. Kreyenbroek – C. Allison, *Kürt Kimliği ve Kültürü* (trc. Ümit Aydoğmuş), İstanbul 2008; M. Emîn Zekî Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi* (trc. Vahdettin İnce v.dğr.), İstanbul 2010; Sibel Abiç, *Dövmek/Dek*, Mardin 2011, tür.yer.; M. R. Izady, *Bir El Kitabı: Kürtler* (trc. Cemal Atila), İstanbul 2011; Th. Bois – D. N. MacKenzie, “Kurds, Kurdistan”, *EP* (İng.), V, 470-486.

SITKI KARADENİZ

KÜSKÜNLÜK

Sözlükte “birbiriyle görüşüp konuşan kimselerin incitici ve kırıcı bir söz ya da davranış yüzünden aralarındaki iletişimi kesmeleri, dargın durmaları” anlamına gelir. Arapça karşılığı olan **hecr** kavramı birçok âyet ve hadiste “uzaklaşmak, terketmek, yüz çevirmek” gibi anlamlarda geçer (M. F. Abdülbâki, *el-Mu‘cem*, “hcr” md.). Bu kavram bilhassa iki âyette (en-Nisâ 4/34; el-Müzzemmil 73/10) küskünlüğe yakın bir mânadadır. Hadislerde ve İslâm ahlâk literatüründe hem Kur’an’da belirtilen mânalarda hem de özellikle “küskünlük, dargınlık” karşılığında yer alır (Wensinck, *el-Mu‘cem*, “hcr” md.). Kur’an-ı Kerim’de bütün inananlar barışa (silm) katılmaya çağırılmakta (el-Bakara 2/208), Allah’ın dini ve Kur’an etrafında bütünleşmeleri, tefrikadan uzak durmaları istenmekte, Câhiliye döneminde birbirine düşmanlık besleyenlerin kaplarının telif edildiği, İslâm kardeşliğinde birbiriyle buluşup kaynaştıkları ve sonuçta âdeti bir

ateş çukuruna düşmekten kurtarıldıkları belirtilmektedir (Âl-i İmrân 3/103).

Allah’ın kendi dinine isim olarak verdiği “islâm” kelimesinin **silm** (barış) kökünden türemesi bireylerin ve toplumların Allah’a teslim olup itaat etme ekseninde birleşip toplumsal planda barışçı ilişkiler kurmaları, buna engel olan küskünlük gibi duygulardan uzak durmaları gerektiğini îmâ eder. Esasen Kur’an’ın tevhid merkezli inanç sistemi bireysel ve toplumsal bütünleşmenin itikadî zeminini hazırlarken namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetler de bunun hayata geçirilmesine katkı sağlar. Müminlerin ortak bir inanç etrafında bütünleşmeleri ise ilâhî ilkeleri yaşama tarzı haline getirmelerine bağlıdır. Bu sebeple Kur’an-ı Kerim’de küskünlüğü engelleyen en temel duygunun kardeşlik olduğu vurgulanmakta, inananların dost ve kardeş oldukları ifade edilmektedir (et-Tevbe 9/71; el-Hucurât 49/10). Ayrıca insanların arasına fitne sokan içki ve kumar gibi kötü alışkanlıklar yasaklanmış (el-Mâide 5/91), bu davranışlara yönlendiren şeytana uyulmaması emredilmiştir (el-Bakara 2/168, 208; el-En‘âm 6/142). İnsanlar arasında küskünlük ve dargınlık doğuran haset, kin, kibir, yalan ve iftira gibi hususlardan uzak durulması istenmiş (el-Bakara 2/109, 213; el-İsrâ 17/37; en-Nûr 24/4, 5), dargınlık ve küskünlüklerin meydana gelmesine sebep olacak yanlış davranışların af, sabır ve hoşgörüyle karşılanması teşvik edilmiştir (Fussilet 41/34; eş-Şûrâ 42/40; et-Tegâbûn 64/14). Bunların yanında Kur’an’da aile barışının korunması için özellikle karı kocanın birbiriyle iyi geçinmesi üzerinde durulmakta, anlaşmazlıkların barış yoluyla çözülmesi emredilmektedir.

Hadislerde de insanların kırıcı, incitici ve düşmanca tavırlar yanında küskünlükten de uzak durup barış içinde yaşamaları tavsiye edilir. Hz. Peygamber, “Kin gütmeyin, birbirinize haset etmeyin, küsüp sırt çevirmeyin. Ey Allah’ın kulları, kardeş olun! Bir müslümanın din kardeşleriyle üç günden fazla dargın durması helâl değildir. Birbiriyle küsenler içinde en hayırlı olan ilk defa selâm verip barışandır” hadisiyle (Buhârî, “Edeb”, 62; ayrıca bk. *Müsned*, I, 3, 5, 7; Müslim, “Birr”, 24; Tirmizî, “Birr”, 24), bir yandan müslümanlar arasında barış ortamını bozan davranışlardan uzak durmayı öğütlerken diğer yandan küskünlüklerin kardeşlik bağlarını zedelemeyecek şekilde bir an önce sonlandırılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu yapıcı tutumun mânevî sonucu aynı hadisin devamında, “Küsenlerden biri selâm verir diğeri

selâmi alırsa barışmanın sevabını birlikte kazanırlar, almazsa günahı o yüklenir, selâm veren günahından kurtulur” şeklinde ifade edilmiştir (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 47). Ayrıca din kardeşiyle arasında düşmanlık bulunan kimsenin onunla barışincaya kadar günahlarının bağışlanmayacağı belirtilir (Müslim, “Birr”, 36). Bir hadiste insanların arasını bozmak için söz taşıma büyük günahlardan sayılmış (Buhârî, “Edeb”, 50), diğer hadislerde de özellikle akrabalar arasındaki küskünlükler ağır günah kabul edilmiştir. Akrabasıyla ilişkisini kesenlerin cennete gidemeyeceğini bildiren Hz. Peygamber (Buhârî, “Edeb”, 11) insanların arasını bulmayı ve dargınları barıştırmayı namaz, oruç ve sadakadan daha faziletli bir ibadet olarak niteler (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 50). Akrabalarla iyi geçinmenin tavsiye edilmesi de güçlü bağlara dayalı bir aile yapısının kurulmasına yöneliktir (en-Nahl 16/90; Müslim, “Birr”, 20-21; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45).

Kur’ân-ı Kerîm’de, hadis mecmuaları ve ahlâk kitaplarında birbirine dargın olan kişilerin ve grupların barışmasına “sulh”, bunları barıştırmaya da “ıslah” denilmiştir. Dargınlık ve anlaşmazlık aileler, kabileler ve zümreler arasında olabilir. Kur’an’da, inanç bakımından kardeş olan müminler arasında vuku bulan anlaşmazlıkların barış yoluyla çözümlenmesi sosyal çevreye dinî bir sorumluluk olarak yüklenir (el-Enfâl 8/1). Bu sebeple iki müslüman grubun anlaşmazlığı birbiriyle fiilî çatışma noktasına gelirse aralarında barışı sağlamak için çaba gösterilmeli, taraflardan birinin diğeri aleyhine saldırganlığa devam etmesi

halinde saldırganla barışı kabul edinceye kadar savaşılmalıdır (el-Hucurât 49/9-10). İslâm’da ayrıca büyük günah kabul edilen yalan ve fitneye, çekişme, dargınlık gibi olumsuzluklara yol açma riski taşıyan gizli konuşmaya ancak dargınların barıştırılmasına yardım etmesi durumunda izin verilmiştir (en-Nisâ 4/114; Buhârî, “Sulh”, 2; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 50; *Müsned*, VI, 454).

İslâmî ahlâk literatüründe küskünlük konusu değişik başlıklar altında ele alınmıştır. Meselâ iffet erdemi çerçevesinde barış severlikten söz edilerek bu kavram başkasının etkisi olmadan kişinin kendi isteğiyle yaptığı, insanlarla sağlıklı ilişkiler kurmasını temin eden bir tutum olarak açıklanır (İbn Miskeveyh, s. 29; Kınalızâde Ali Çelebi, s. 108). Felsefî mahiyetteki ahlâk kitaplarında dört temel faziletten biri olan adaletin altındaki tâlî faziletler arasında ıslah da sayılır ve bunun “insanlar arasında ara buluculuk yapma” anlamına geldiği ifade edilir (Şemseddin el-Kirmânî, vr. 12^a-14^a). Yine adalet içinde zikredilen, dostluk, yakınlaşma, akrabalarla ilişkiyi sürdürme, iyi muamele, sevgi, kin gütme, kötülüğe iyilikle karşılık verme, düşmanlıkları terketme gibi faziletler de neticede küskünlüğün kaynaklarının ortadan kaldırılmasını sağlar (İbn Miskeveyh, s. 32). Gazzâlî toplumsal kaynaşmayı (ül-fet) ve kardeşliği ahlâkın güzel bir meyvesi, ayrılığı ise acı meyvesi olarak niteler. Ona göre güzel ahlâk birbirini sevmeyi, anlaşıp uzlaşmayı, kötü ahlâk ise ilişkilerin bozulmasını ve küskünlüğü doğurur. Gazzâlî bu esas üzerine kurulan ülfet ve kardeşliğin faziletini, şartlarını ve dereceleri-

ni genişçe anlatır (*İhyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn*, II, 154-155). Küskünlükle ilgili konulara dair önemli görüşler ortaya koyan bir âlim de İbn Hazm’dır. İbn Hazm’a göre birbirinden uzaklaşmanın doğuracağı üzüntüden korunmak için kişiler yararlı konularda birlikte yaşadığı kimselerle zıtlasmaktan sakınmalı, Allah’ın rızasına uygun olmayan durumlar dışında insanların nefretini çekmemenin yollarını aramalıdır (*el-Ahlâk ve’s-siyer*, s. 192-193). İbn Hazm ayrıca insanların kusurları hakkında uluorta konuşma, böbürlenme, kötülere özenme, haddini bilmeme, başkasını küçümseme gibi hususları da küskünlüğün sebepleri arasında gösterir (a.g.e., s. 200-240). Ahlâk literatüründe aşırı öfkeden doğan ve insanlar arasında dargınlıklara yol açan kendini beğenme, inatçılık, kibir, alaycılık, kıskançlık gibi olumsuzluklar sıralanarak bunların tedavi yolları gösterilir (meselâ bk. Râgıb el-İsfahânî, s. 230-241; Kınalızâde Ali Çelebi, s. 186-187, 190, 195-196). Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn*’in “Rub’u’l-mühlikât” başlıklı III. cildini bu konulara ayırmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 3, 5, 7; VI, 454; İbn Miskeveyh, *Tehzibü’l-ahlâk* (nşr. İbnü’l-Hatîb), Kahire 1398, s. 29, 32; İbn Hazm, *el-Ahlâk ve’s-siyer* (nşr. Tâhir Ahmed el-Mekki), Kahire 1412/1992, s. 192-193, 200-240; Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zer’â ilâ mekârimi’s-şer’â*, Beyrut 1400/1980, s. 230-241; Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn*, Kahire 1358/1939, II, 154-155; Şemseddin el-Kirmânî, *Şerhu Ahlâkı ‘Aqdiyye*, Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 744, vr. 12^a-14^a; Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî* (haz. Mustafa Koç), İstanbul 2007, s. 108, 186-187, 190, 195-196.

OSMAN DEMİR